

Buzás Gergely

**Jelentés a pécsi Aranyos Mária kápolna
körzetében 2011. október 24-27. között
végzett kutatás eredményeiről**

2012

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

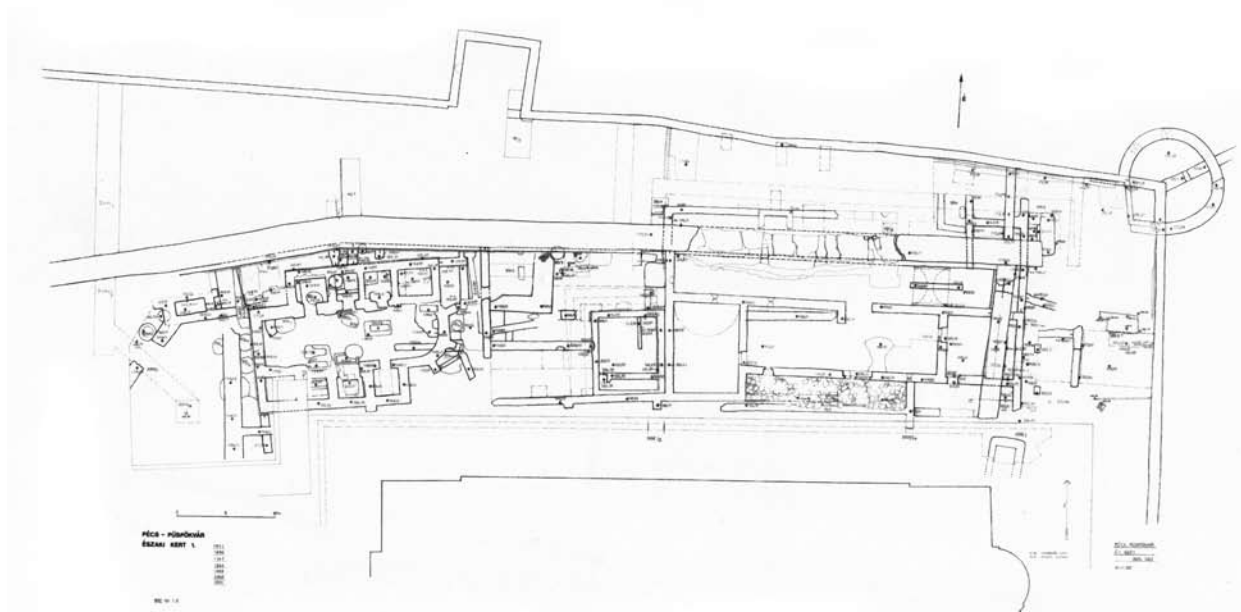
A pécsi püspökvár északi részén, G. Sándor Mária és Gerő Győző az 1978-ban megkezdett ásatások során bukkantak rá a XIV. századi Aranyos Mária kápolna maradványaira. A kápolna falai mellett számos más falmaradvány is felszínre került. Az ásatási területre akkor védőtető épült, majd 2011-ben megindultak a romok műemléki bemutatásának munkálatai. Ezek kapcsán, az MNV Zrt. megbízásából, a Baranya Megyei Múzeumok felkérésére, a Janus Pannonius Múzeum szakembereivel közösen, G. Sándor Mária szakértői közreműködésével, 2011. október 24-27. között falkutatást végeztünk az Aranyos Mária kápolna környezetében. E munka célja a kápolna körül látható falmaradványok korának és funkciójának meghatározása volt. A kutatás során megállapítottuk, hogy a kápolna helyén, és tőle nyugati, északi és déli irányban egy, vagy több, a kápolnánál korábbi, több periódusú épület maradványai találhatóak. A kápolnával egykorú és annál későbbi középkori falakat valamint két, a kápolna bontását követő periódust is meg tudtunk különböztetni.

A kápolna nyugati és északi oldala

A kápolna ÉNy-i sarka ráépült egy korábbi épület D-i falának alapozására, közvetlenül az

1. Az Aranyos Mária kápolna romjai és a környező falmaradványok ÉNy felől

2. Az Aranyos Mária kápolna és környéke G. Sándor Mária és Gerő Győző ásatásai nyomán.
(rajz: Szijártó Kálmán)

3. *Az Aranyos Mária kápolna ÉNy-i sarka, és az alatta jelentkező korábbi falsarok.*

épület DNy-i sarkától K-re. E korai épület alapozásán faragott márga és vörösmárvány lapokból álló burkolat fekszik. A márgalapok a padló peremét alkották, eredetileg behúzódhattak a felmenő falak alá. A vörösmárvány használata arra vall, hogy az épület nem lehet korábbi a XII. század végénél, és meglehetősen igényes kialakítású volt. A XIV. századi kápolna lábazati fala az egyik márgalapra ráépült. A korai épület déli falához dél felől épült hozzá a kápolna főhajójának északi alapfala. Az elválásuk az első északi oldalkápolna kápolna északi faláig követhető, ott a modern ráfalazás eltakarja. Az Aranyos Mária kápolnától északra a kápolna építésénél korábbra lehet keltezni azt a falsarokot, amely a harmadik oldalkápolnája mögött

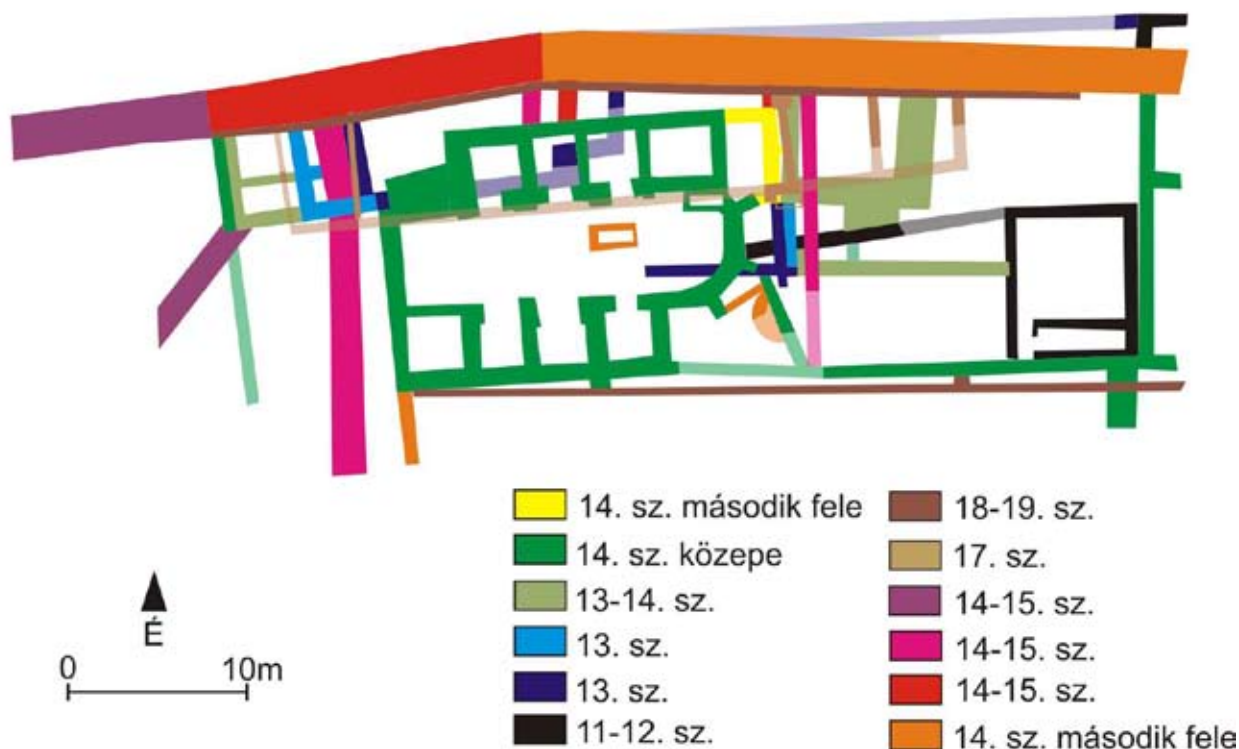
található, és amelyet az oldalkápolna északi falának építésével elvágtak. A második északi oldalkápolna alatt megfigyelhető egy olyan irányú faltömb is, amely valószínűleg szintén korábbi a XIV. századi kápolnánál. Ennek északi és nyugati sarka figyelhető meg, déli felét egy falazott sírral, északnyugati sarkát egy gödörrel elvésték.

Az Aranyos Mária kápolna alatt, illetve tőle ÉNy-ra talált korai épület K-Ny-i tájolása, igényes vörösmárvány padlója és hipotetikusán rekonstruálható alaprajza arra utal, hogy talán ez is egy kápolna lehetett, alighanem az Aranyos Mária kápolna elődje: egy XII-III. századi püspöki palotakápolna.

Ezt a korai épületet egy későbbi periódusban, de még mindig az Aranyos Mária kápolna épí-

4. *Az Aranyos Mária kápolna in situ lábazata, és alatta a korábbi épület vörösmárvány padlójának maradványa*

5. Az Aranyos Mária kápolna környezetének építéstörténeti periodizált alaprajza

tése előtt nyugat felé kibővítették. A bővítmeny déli és nyugati fala maradt fenn, illetve egy falszonk egy K-Ny-i irányú válaszfalból. A bővítmeny déli fala vastagabb, mint a korábbi alapfal, és arra a DNy-i sarokban rányúlik, így építésekör biztosan megbontották a korábbi épület sarkát. Az új déli falban egy feliratos római kő van töredékesen, másodlagos helyzetben befalazva. A falszakasz később elbontott déli végén egy másik faragott kő habarcslenyomata figyel-

hető meg. A lenyomaton látható fogasvéső nyomok szintén római eredetű faragványra utalnak. A bővítmeny alaprajza alapján talán egy nyugati előcsarnok és karzatépítmeny lehetett.

A két helyiségre tagolódó nyugati bővítmenyt egy következő periódusban újabb két helyiséggel nyugat felé megtoldották. A bővítmeny déli falában egy római tegula töredékét is felhasználták a falazathoz. Az újabb bővítmeny

6. Az Aranyos Mária kápolna ÉNy-i sarka alatti korai falsarok, és a nyugartól hozzáépült bővítmeny

7. *Római feliratos kőfaragvány töredéke az Aranyos Mária kápolna alatti korábbi kápolna nyugati bővítmenyének falából.*

a korábbi előcsarnok és karzat megnagyobbítását jelenhette.

Az Aranyos Mária kápolna építésével egyidejűleg elbontották a korai épület első periódusából származó falakat, feltehetően a nyugati fal kivételével. Az épület nyugati része ugyanis a középkor végéig fennmaradt, falai ma is csaknem a kápolna lábazati párkányának szintjéig emelkednek.

A fennmaradt nyugati bővítmeny nyugati falát egy kőalapozású téglafallal kívülről megköpenyezték. A köpenyfal bekötése érdekében az épület DNy-i sarokarmírozását kibontották, és a helyére bekötötték az új falazatot. A kiszedett sarokkő téglafalazattal kitöltött helye ma is felismerhető. A köpenyfal eredetileg tovább folytatódott dél felé, talán kerítésfalként funkcionált, de az épületen túl nyúló folytatását később elbontották. E falköpeny építése még megelőzte a belső várfal nyugati szakaszának építését, ugyanis a várfalszakaszon megfigyelhető egy beugrás, amely az épület nyugati homlokzatához igazodik.

A belső vár északi fala a kápolna körzetében három szakaszban épült fel, keletről nyugat felé haladva. Az első szakasz nagyjából a kápolna közepéig tartott. Sándor Mária kutatása szerint a kápolna második oldalkápolnája mögötti töréspontnál tárt fel egy falelválást. Már a belső várfal keleti szakaszának építését követően készült az a rövid falacska, amely második északi oldalkápolna keleti része és a várfal közé épült. A keleti várfalszakasz és a második sekrestye

ÉK-i sarka között is épült egy vékony összekötőfal. A következő várfalszakasz a lebontott korai kápolna, illetve annak még meghagyott nyugati építménye, északi részére helyére épült.

8. *Az Aranyos Mária kápolna alatti korábbi kápolna nyugati bővítmenyének maradványai kelet felől nézve*

9. *Az Aranyos Mária kápolna alatti korábbi kápolna nyugati bővítményének nyugati homlokzatához épült téglaköpenyfal elbontott vége, és a hozzá csatlakozó ferde kerítésfal*

Nyugati falvégét téglákkal falazták síkra és levakolták, amint ez megfigyelhető volt a legkésőbb felépült nyugati falszakasz felső részének kibontása alkalmával.

A középső várfalszakaszhoz és a kápolna északi második oldalkápolnája közé, a várfalszakasz építését követően építették fel azt falacsát, melynek alapozása jóval magasabb mint a várfal és a kápolna közé épült másik két falé.

A belső várfal második szakaszának építése után a nyugati épület nyugati falát elbontották és a megmaradt épületrészt kelet felől egy új, igen vastag fallal zárták le. E fal alapozása úgy épült hozzá a lebontott, első periódusból származó É-D-i irányú fal alapozásához, hogy a korai alapfal nyugati síkját elvésték. E vastag fal relatív kormeghatározását az befolyásolja, hogy úgy tűnik a felmenő részekben nem volt bekötte a belső várfal középső szakaszába, bár a fennmaradt alapfal konkrét érintkezését a várfalhoz egy újkori fal alapozása még takarja, így azt vizsgálni egyelőre nem tudtuk. A falszakasz déli folytatásaként a nyugati épület korábbi falának déli oldalához egy hasonló vastagságú, de némileg eltérő irányú másik É-D-i fal épült. E falat később a kápolna külső szintjéig visszabontották.

A nyugati épület utolsó periódusában bontották le az előző periódusban épült nyugati köpenyfal déli, a nyugati épületen túlnyúló szakaszát, és az épület DNy-i sarkához egy átlós helyzetű kerítés- vagy támfalat építettek hozzá.

Funkcióját magyarázhatja, hogy a belső várfal nyugati szakaszának alapozása jóval (kb. 1 m-el) magasabban helyezkedik el, mint a keleti szakaszoké, tehát ezen a területen az eredeti terepszint is jóval magasabb lehetett. Ebből arra is következtethetünk, hogy ez az átlós fal a belső várfal nyugati szakaszával egykorú lehet.

Már a nyugati épület és a kápolna bontása után épült fel a belső várfalra merőlegesen egy vékony fal az ÉNy-i épület elbontott keleti fala fölé. Valószínűleg ugyanehhez az épülethez tartozott az az elbontottal párhuzamos, téglából készült falcsont, amely még ma is megvan az épület második nyugati bővítményének válaszfalán.

Az északi oldalon a legkésőbbi építkezés a belső várfal belső falsíkjához épített vékony köpenyfal, amelybe számos középkori faragott követ – köztük a székesegyház XVI. század eleji főhajóboltozatának bordáit és csomópontjait – építették be másodlagosan. A köpenyfalból előkerült domború mintás, Szt. Péter kulcsit ábrázoló bélyeges téglák alapján, a XVIII-XIX. században épülhetett.

A kápolna keleti és déli oldala

A kápolnától keletre eső területen feltehetően a legrégebbi falszakasz egy ferdén ÉK-DNy-i irányba tartó fal volt, amely Sándor Mária ásatási dokumentációjában szerepel. A dokumentáció szerint magassága a jelenlegi felszín alatt kb. 70 cm volt, így ásatás nélkül nem tudtuk megvizsgálni, hogy megvan-e még, és így viszonyát

10. Az Aranyos Mária kápolna sekrestyebővítményének keleti fala (jobbra) és a tőle keletre álló torony nyugati fala (balra) illetve a kettő közé épült támpillér. Felettük törkkori épület fal-
csonkjá látszik.

sem tisztázhattuk a többi falhoz, de mélysége és helyzete arra utal, hogy talán még a középkori püspöki palota északi végén álló XI. századi lakótoronyhoz kapcsolódó támpfal lehetett. A korai lakótorony vékony falai alapján valószínűleg csak földszintjén épült kőből, felső szintje, ahová a déli oldalában elhelyezett lépcsőház vezetett, már valószínűleg faszerkezetű volt. A toronyból egy XI. második felére keltezhető nagyméretű oszlopfő került elő Sándor Mária ásatásai során. Az oszlopfő az 1064-es tűzvészt követő újjáépítések során készülhetett, és valószínűleg e torony földszintjéhez tartozott. A toronyhoz kelet felől egy nagyméretű épület, feltehetően egy nagyterem is csatlakozott.

A kápolna szentélye mögött előkerült egy derékszögű falsarok, amelynek DK-i sarkát két, kereszt alakban elhelyezett kisméretű támpillér támasztja meg. A fal déli, K-Ny-i irányú szakaszát részben felhasználták a kápolna szentélyzáradékanak DK-i támpillére és DK-i falszakasza alapozásához, oly módon, hogy új alapfáltömbökkel is kiegészítették. Sándor Mária ásatási dokumentációja szerint e K-Ny-i irányú korai fal a kápolna belsejében, egészen az első keleti kápolnák keleti falainak vonaláig követhető volt. A falsarok É-D-i szakasza is csak rövid darabon maradt fenn: a kápolna keleti sekrestyebővítménye során az új sekrestye DK-i sarkával a korai fal északi felét elpusztították. A fal támpilléres sarokkiképzése alapján nem valószínű, hogy a XIII. század előtt épült volna. A falsarok egy olyan kerítésfal, támpfal része lehetett,

amely az Aranyos Mária kápolnától ÉNy-ra feltárt XII-XIII. századi épületet – feltehetően püspöki palotakápolnát – vette körül.

11. Az Aranyos Mária kápolna szentélye mögötti XIII. századi kerítésfal saroktámpillérei, és a kápolnának a kerítés visszabontott csonkjára ráépült támpillére

A következő periódusban a még álló támpilléres fal É-D-i szakaszának keleti oldalához a támpillér kiülésének vastagságában egy köpenyfalat építettek. E köpenyfal északi végé kissé kelet felé fordul, és egyenes falvéggel zárul. A falalapozás habarcsában XIII. századi, bekarcolt spirálvonallal díszített, vörös kerámiatöredéket találtunk, ami alapján a XIII. századra, vagy legkésőbb a XIV. század első felére keltezhetjük.

A kápolnát övező támfal keleti szakaszának megerősítését követően épült fel a kápolnától északkeletre egy nagyméretű, toronyszerű épület. A többinél vékonyabb, és sekélyebb alapozású nyugati falának építésekor belevéstek az előző periódusból származó köpenyfal északi végébe. Az épület déli és keleti fala sokkal vastagabb és az alapozásuk is mélyebb. A déli fal közepén 2,5 m szélességben kiugró faltömb maradványait találtuk meg. Ennek déli felét nem tudtuk megvizsgálni, de Sándor Mária ásatási dokumentációja szerint egészen a töle D-re húzódó korai ferde támfalig húzódott. A torony falai nincsenek bekötve a belső várfal keleti falának belső síkjába, és ezen a falsíkon semmi más sem utal egy itt álló épületre, ezért úgy gondoljuk, hogy ez a várfalszakasz már a torony bontása után épülhetett fel.

Talán e torony építésével egyidejűleg, a támpilléres fal déli szakaszának vonalában egy új, K-Ny-i irányú támfalat emeltek a régi támfal elé. Ez az új fal eredetileg kelet felé a középkori püspöki palota román kori tornyának vonaláig húzódott, Sándor Mária ásatási alaprajza szerint ráfutott a visszabontott korai toronyfal tetejére is, tehát már a torony bontása után épült. E falat a korábbi kutatások során a nyugati indítása kivételével elbontották. Valószínűleg egy támfal lehetett, amely egy teraszt tartott a középkori püspöki palota északi oldalán.

Az új terasz és a vele összefüggő új torony feltehetően a román kori lakótorony bontása után, annak funkcióját vehette át: a püspöki rezidencia immár teljesen kőből épült lakótornya lehetett.

A következő periódust a kápolna építése jelenti. Ekkor a korábbi falakat, a vastag falú torony kivételével alapozásig visszabontották. A kápolna építésével egyidőben épült fel az a

támfal, amely a kápolnát és a középkori püspöki palotát összekötötte a kápolna és a palota déli homlokzati falainak vonalában. A támfalnak csak a déli szakasza maradt fenn, kidőlt, egykori északi folytatására a déli szakasz ki nyomódott északi vége, és a kápolna délkeleti sarkának csorbázata utal. Ezen a szakaszon a terep a támfal alapozási szintje alá pusztult le. A támfal déli oldalához a palota DNy-i sarka előtt vastag, dél felé, a székesegyház irányába tartó falszakasz csatlakozik, amely a gótikus palota belső udvarát határolhatta nyugat felől. Feltehetően ehhez a támfalhoz csatlakozott északról az a ferde fal, amely a kápolna DK-i támpilléréhez kapcsolódik. A fal a támpillér alapozásába beépített XIII. századi falhoz képest utólag készült, de magához a támpillérhez való viszonya ma már nem vizsgálható, így azzal egykorú, de későbbi is lehet. A falon egy ajtó ÉNy-i széle és küszöbnyomata maradt fenn. E fal egy kerítés lehetett, amely a kápolna mögötti teraszt két részre osztotta.

A kápolnához bizonyosan utólag épült hozzá az ÉK-i oldalon egy új sekrestye, amelynek DK-i sarka a kápolna szentélyzáradékának ÉK-i támpilléréhez illeszkedett. A sekrestyének ezt a sarkát a korábban említett ÉK-i torony sarkához nyomták hozzá, keleti falának közepén pedig egy támpillérszerű falazattal kitöltötték a torony eltérő irányú nyugati fala és a sekrestyefal közti rést. Tehát építésekor még állt a torony.

Már a torony bontását követően építhették fel a belső várfal keleti szakaszát. Ez a falszakasz egyben a régi püspöki palota új északi homlokzatát alkotta, amely a palota nagy átépítésének az egyik eleme volt. A falban megtalált in situ ablakkeretek a falszakasz XIV. századi keltezését támasztják alá.

Utólag épült hozzá az Aranyos Mária kápolnához, és a kápolna mögötti kertet kettévágó ferde kerítésfalhoz egy kis, vékony falu kamra is, a szentély délkeleti fala előtt. Az északkeleti torony bontását követően megemelték a kápolnától keletre eső kert szintjét, és ezért a ferde kerítésfalon átvezető ajtó délnyugati oldalához egy félköríves, feltehetően két fokos lépcsőt építettek, a délnyugati kertet pedig kőburkolattal látták el.

A későbbiekben, feltehetően a kert újabb szintemelését és a korábbi ferde kerítésfal bontását követően a kápolna szentélye mögött egy újabb kerítésfallal osztották ketté a kápolna mögötti kertet. Valószínű, de nem bizonyítható, hogy ekkor állt még a kápolna.

Bizonyosan a kápolna bontása után épült fel egy téglakő vegyes falazatú, többosztatú épület a várfallal párhuzamosa. Az épület déli homlokzata előtt egy aknát ástak, amellyel kiszedték az ÉK-i toronyszerű középkori épület DNy-i sarkát. Az akna északi, az épület fala alá eső oldalát téglafallal határolták. Az épület falainak nagy részét az ásatások során elbontották, mindössze a déli fal egy rövid szakasza, valamint egy válaszfal északi vége, valamint a belső várfal újkori köpenyfala alatt két további, a várfalra merőleges fal csonkjá maradt meg. Sándor Mária dokumentációján még látható a teljes válaszfal, illetve tőle keletre még a két további párhuzamos fal északi része. Az épület alapozásába belefoglalták az előző periódusból származó É-D-i irányú kerítésfalat, de feltehetően a falnak az épület belsejébe eső részét már elbonthatták, ám erre már nincs bizonyítékunk, ugyanis az épület járószintje elpusztult.

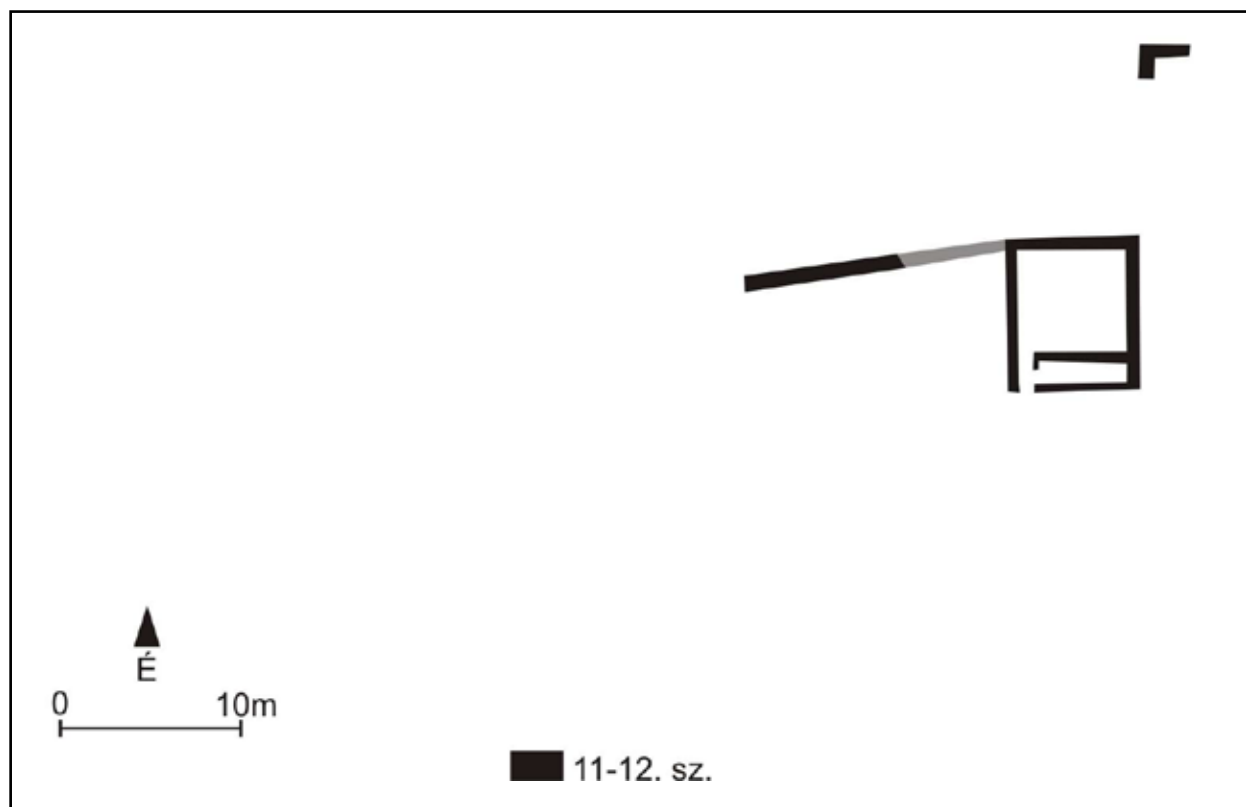
A kápolnától, a mögötte lévő terasztól és a palotaépülettől közvetlenül délre a XIX. században egy vékony támfal-kerítésfal épült, amely az ásatások megindulásáig fennállt.

Összefoglalás

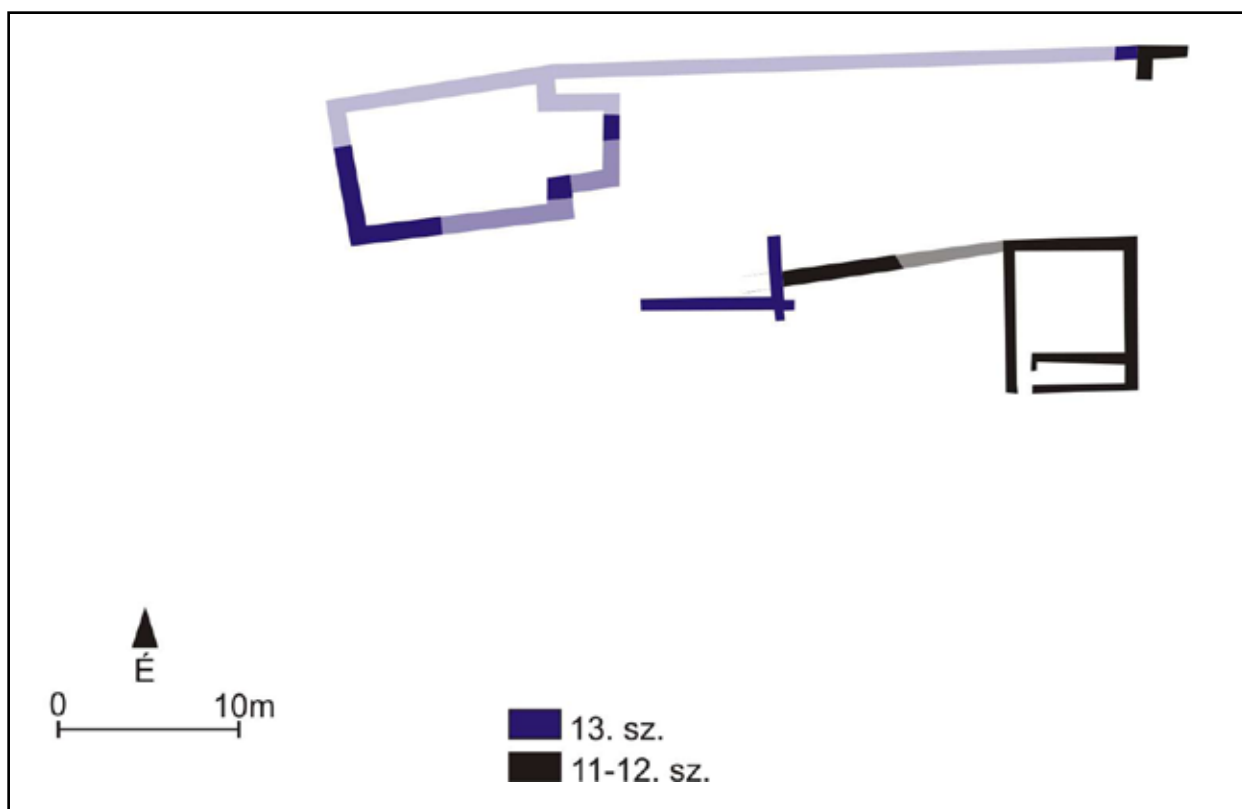
A kutatás során egyértelműen megállapíthatuk, hogy a székesegyház északi oldalán, a koraközépkori püspöki palota és a barokk magtár közti terület már a XIV. század előtt is be volt építve.

A legkorábbi falmaradvány feltehetően még a XIII. századnál korábbi időszakból származik, ez egy támfal lehetett, amely a XI. századi püspöki lakótoronytól északra húzódott.

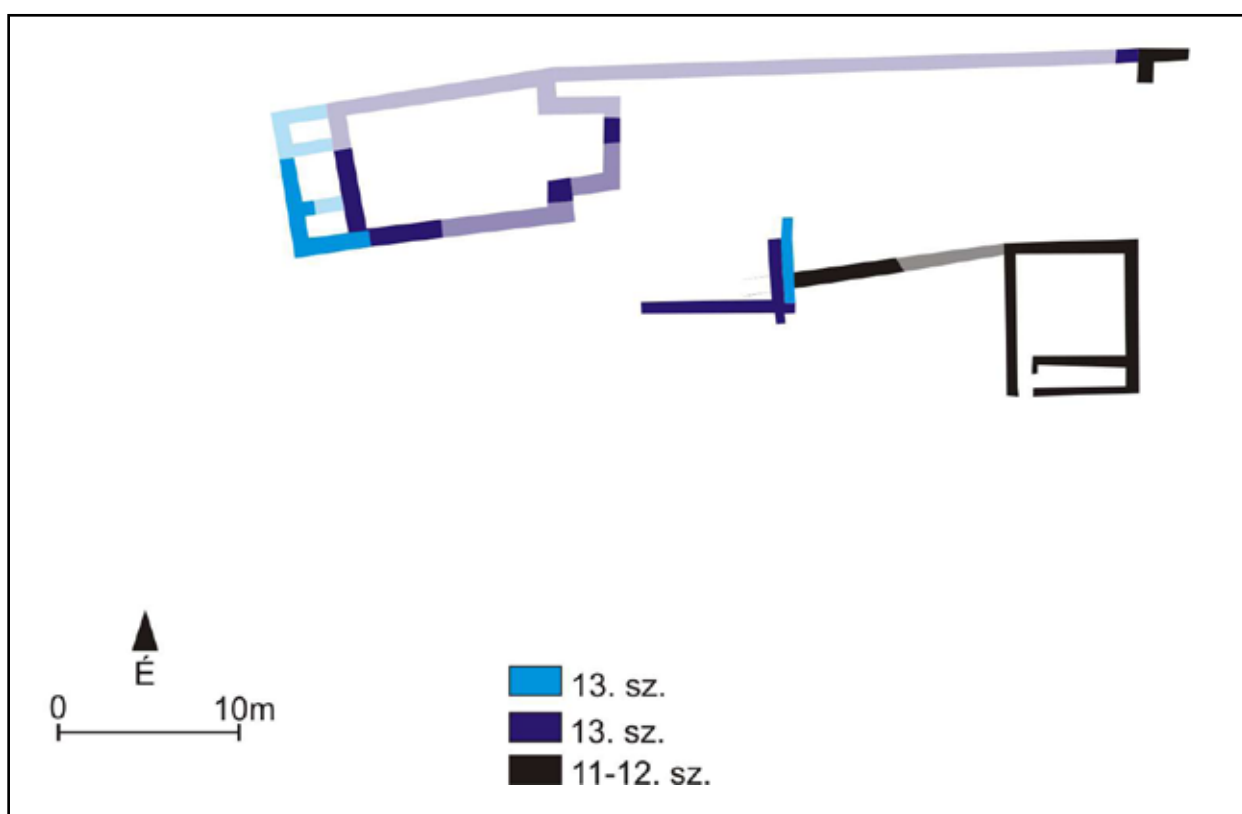
Jelentősebb beépítésre a XIII. században került sor. Ekkor a terület ÉNy-i részén egy igényes kialakítású épületet emeltek, amelynek padlózatát vörösmárvány és márga lapokkal burkolták. Az épület északi fele a későbbi belső várfal alá esik. Elképzelhető, hogy ezzel az épülettel áll összefüggésben az a támpilléres kerítésfal is, amely a terület délkeleti részén került elő. Az épület fennmarad falcsonkjainak alaprajzi elhelyezkedése, és vörösmárvány padlója alapján nagy valószínűséggel templomépületként értel-

12. A vizsgált terület a 11-12. században

13. A vizsgált terület a 13. század első felében

14. A vizsgált terület a 13. század második felében

15. A vizsgált terület a 13-14. század fordulóján

mezhető. Mivel a későbbiekben lényegében ezt váltotta fel az Aranyos Mária kápolna, amely püspöki palotakápolnaként épült, joggal feltételezhetjük, hogy már ez a XIII. századi templom is a püspöki palotakápolna szerepét töltötte be.

Ezt az épületet még a XIV. század közepe előtt nyugat felé kétszer is kibővítették előcsarnokokkal, majd nyugati falát megköpenyezték. A bővítések északi fele is a várfal alá került, de a fennmaradt déli rész tagolása leginkább egy háromtengelyes karzatként értelmezhető. A feltételezett templomot körülvevő kerítésfal délkeleti szakaszát kelet felé megvastagították majd a terület ÉK-i részére egy toronyszerű épületet emeltek. Ezzel együtt egy új támfal építésével kibővítették azt a korai teraszt, amely a püspöki palota és a támpilléres kerítés közt, a toronyszerű épület előtt helyezkedett el. Ekkor már nem állt a püspöki palota XI. századi lakótornya, talán ezt váltotta ki az tőle ÉNy-ra épülő új torony, ami továbbra is egy püspöki lakótorony, vagy lakóépület maradhatott. Ez a funkció összefügghet a püspöki kápolna közelségével.

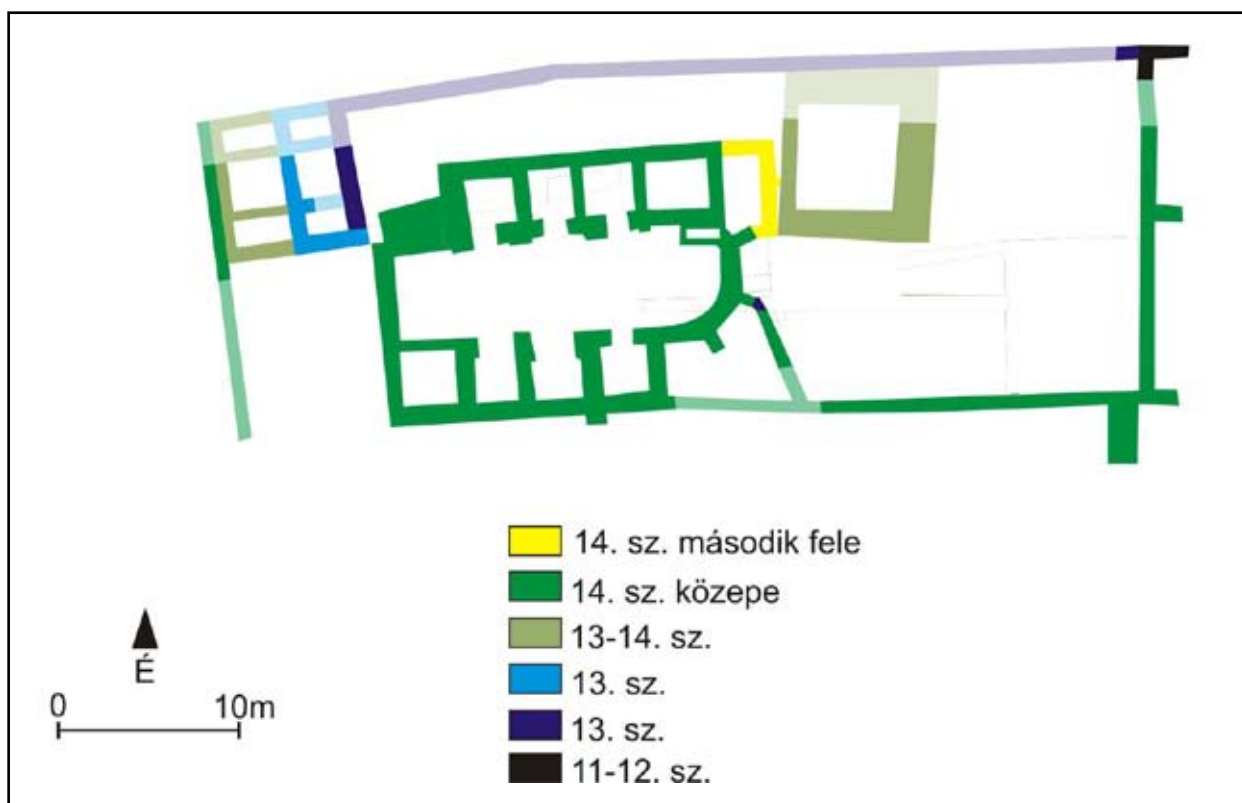
A XIV. század közepén Poroszló Miklós püspök a püspöki lakótorony, és a korábbi püs-

pöki kápolna nyugati előcsarnoka kivételével minden korábbi falat lebontottak a területen és felépítette a gótikus Aranyos Mária kápolnát, amelynek szentélyfalában a saját sírhelyét is kialakította. Az új kápolna építésével együtt, a szentélye mögött, támfallal kerített, a püspöki palotáig terjedő, széles teraszt képezetek ki, amelyet egy átlósan elhelyezett kerítésfallal két részre osztottak. Az Aranyos Mária kápolnát kelet felől, a püspöki lakótorony felől lehetett megközelíteni az kápolna északi oldala mentén az északi első szakaszban nyíló kapuzaton át. Később épült fel a kápolna új sekrestyéje, ami elvágtá az átjárást a kápolna és a püspöki lakótorony között, így a kápolna kelet felől ekkor már csak a lakótoronyból volt elérhető. A kápolna megközelítésére nyugat felől valószínűleg a korábbi kápolna fennmaradt nyugati előcsarnokán át volt lehetőség.

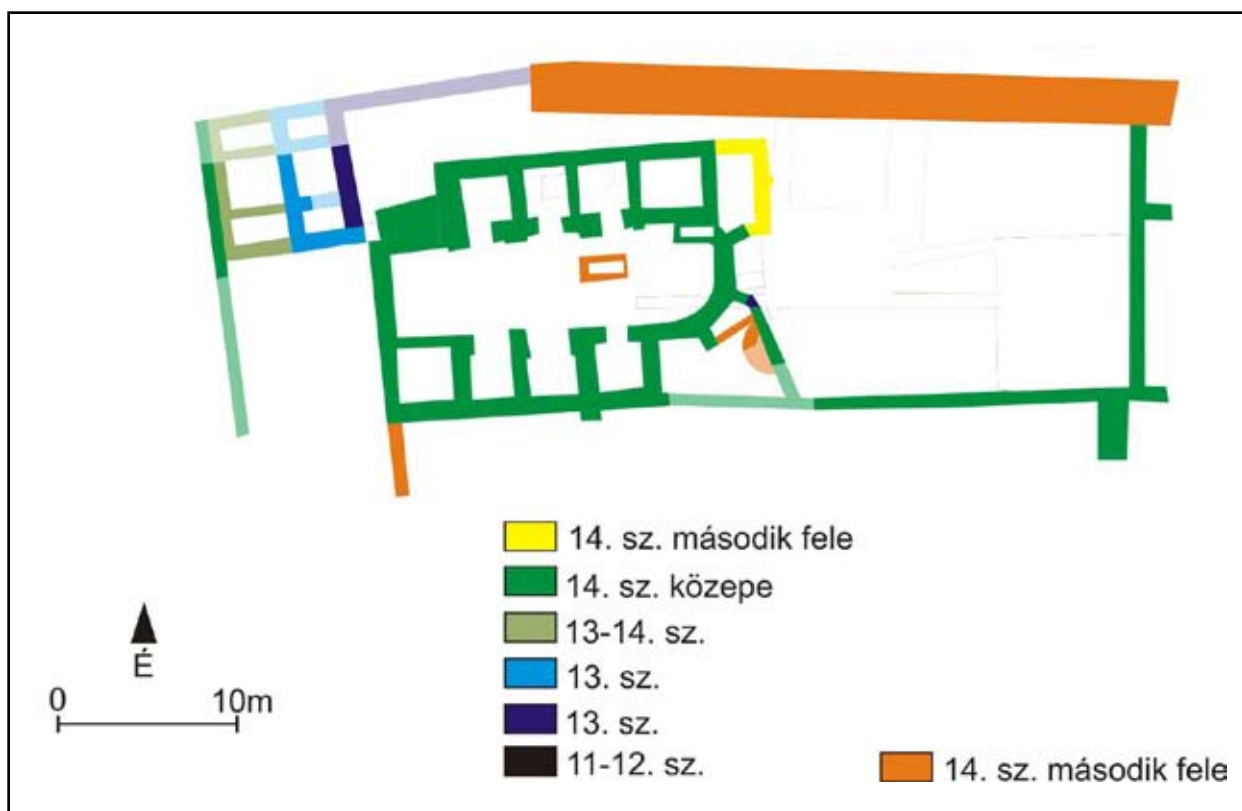
Ezt követően a lakótornyot lebontották, és a helyén felépítették a belső várfal nyugati szakaszát. E munka során gyökeresen átépítették a püspöki palota épületét is. Valószínűleg ekkor emelték meg a kápolna és a palota közötti kert szintjét is. Az építkezésre valamikor a XIV. szá-

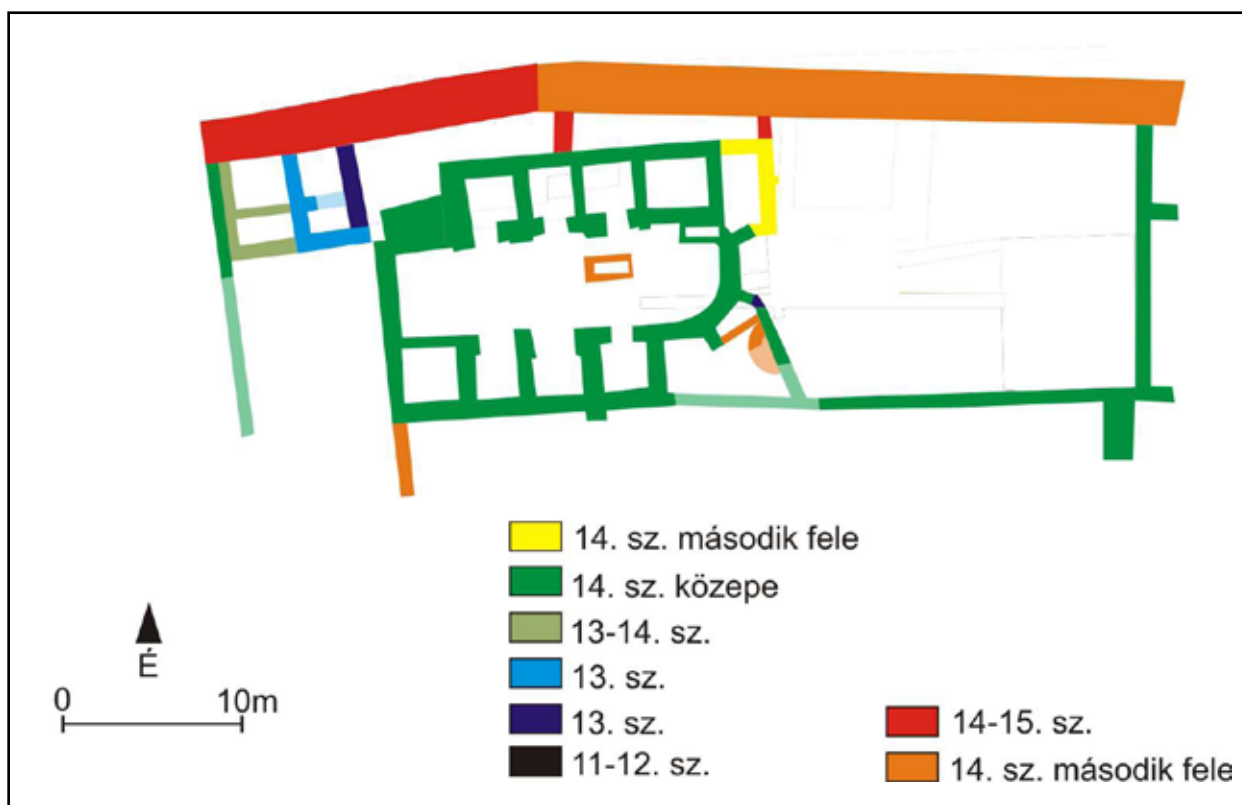
16. A vizsgált terület a 14. század közepén

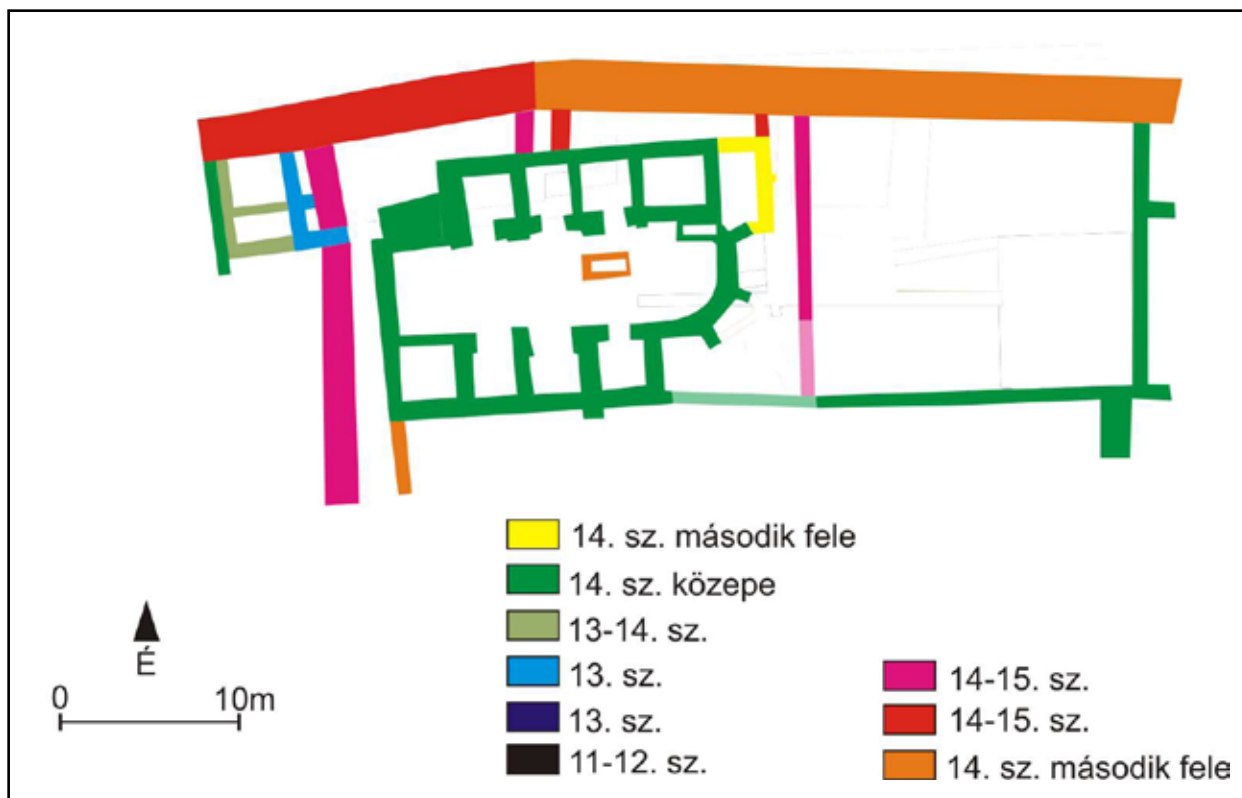
17. A vizsgált terület a 14. század második felében

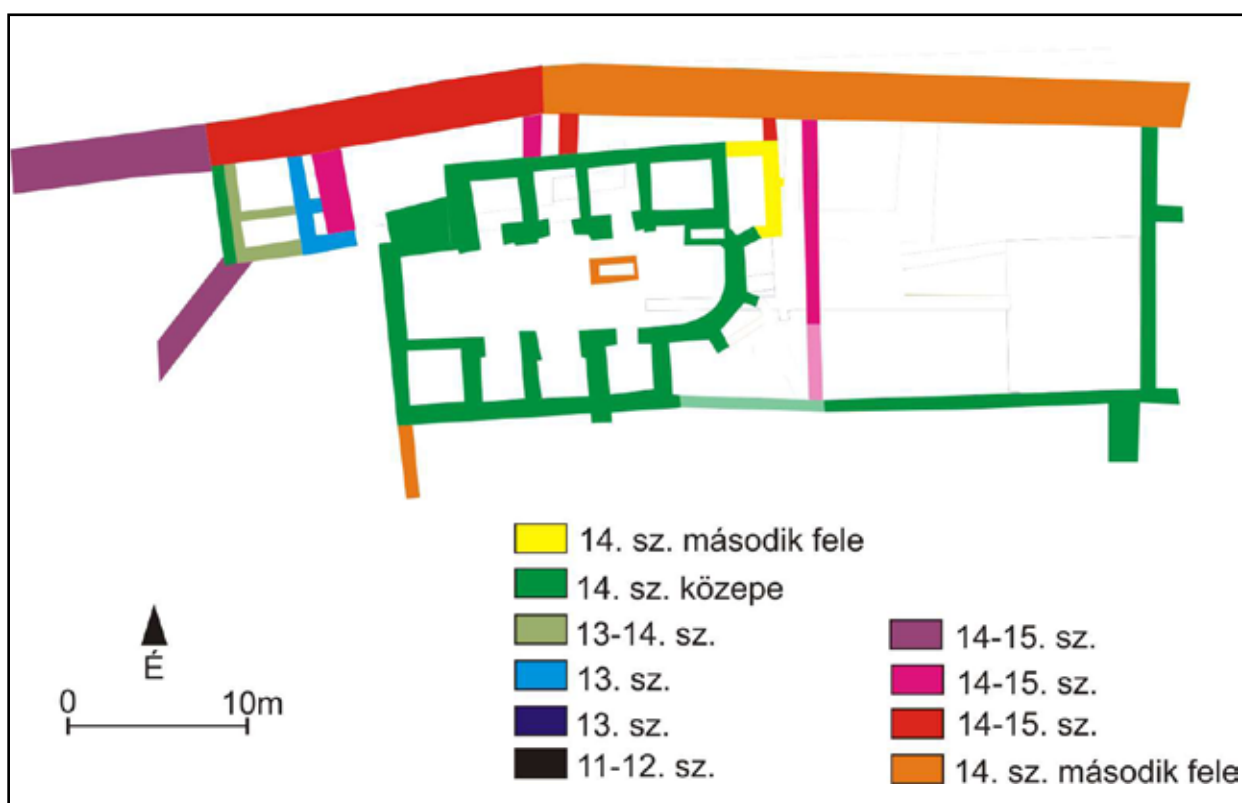
18. A vizsgált terület a 14. század második felében

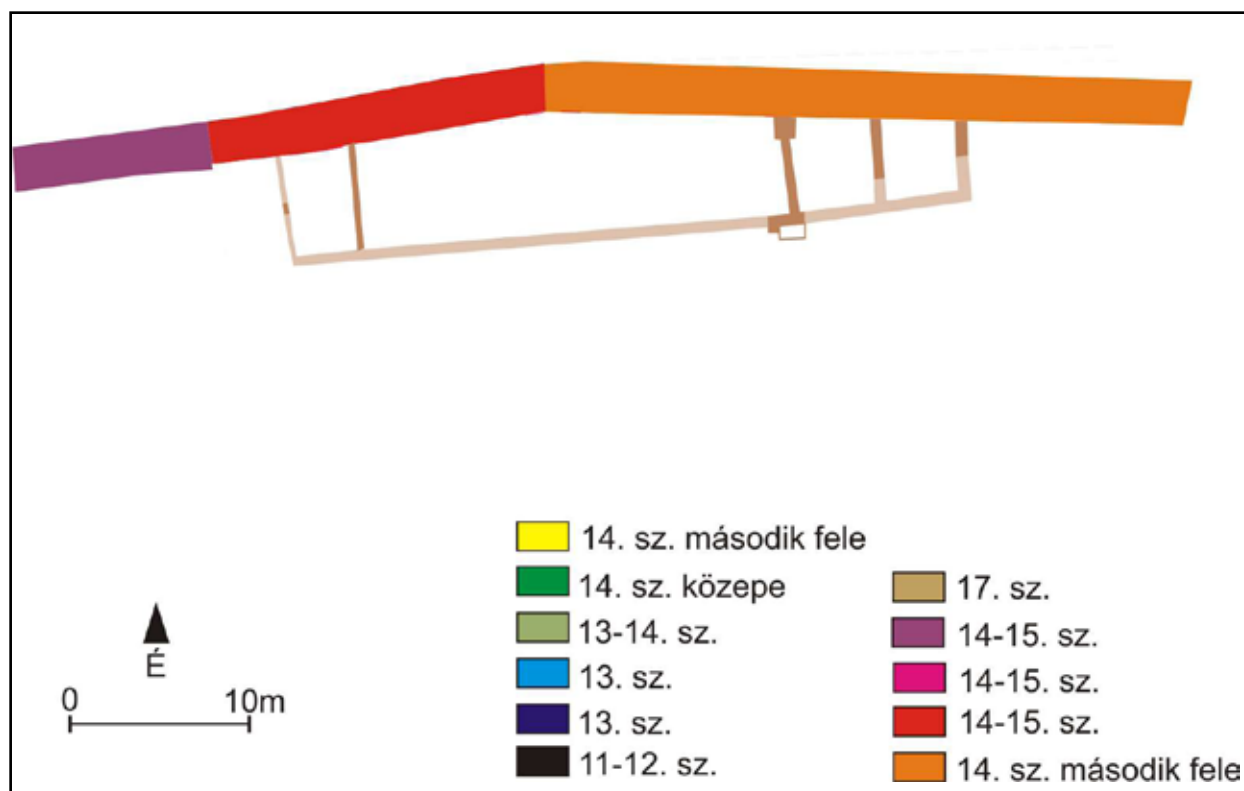
19. A vizsgált terület a 14. század végén

20. A vizsgált terület a 14-15. század fordulóján

21. A vizsgált terület a 15. század elején

22. A vizsgált terület a 17. században

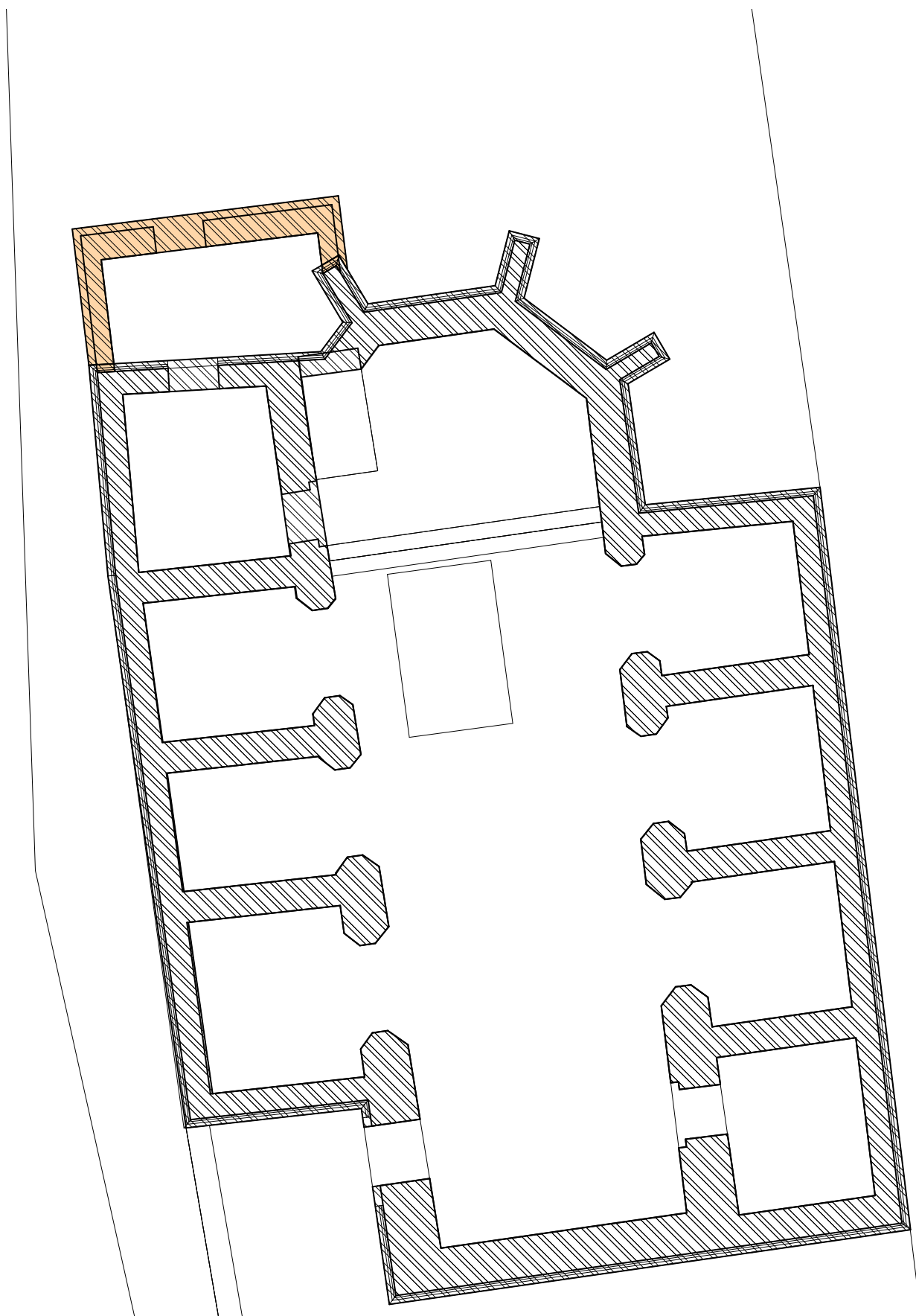
zad második felében, valószínűleg Vilmos püspök idején kerülhetett sor. A lakótorony bontása, és a püspöki kápolna megközelítési lehetőségeinek átalakítása mellett szól, hogy a felújított régi püspöki palota funkciója ekkor változhatott meg, és kerülhetett át a püspök rezidenciája a székesegyháztól DNy-ra eső épületekbe.

A későbbiekben a belső várfalat a kápolna mögött egy újabb rövid szakasszal meghosszabbították és a várfal valamint a kápolna egy keskeny helyiségeket alakítottak ki, végleg elzárva ezzel a kápolna és a régi püspöki palota közti közlekedés útját. Végül a kápolna mögötti kertben egy új kerítésfalat emelve a kápolnát teljes egészében leválasztották a régi palota területéről. Ezzel egyidőben a kápolna és a várfal közti helyiséget nyugat felé kibővítették. A kápolnától nyugatra egy vastag várfalat emeltek, amely az egész püspökvárat É-D-i irányban kettévágta. Később a várat kettészelő várfalat lebontva a püspökvár nyugati felében is felépítették a belső várfalat, de mivel a kápolnától nyugatabbra a terep emelkedett, a kápolna előtt

egy ferde irányú támfallal támasztották meg a domboldalt. Valószínűleg a püspökvár belső várfalának szakaszos kiépítésével járó számos változás meglehetősen rövid idő alatt, legkésőbb a XV. század elejére lejátszódott.

A kápolna és a tőle nyugatra álló korai épület bontására csak a XVII század folyamán kerülhetett sor. A XVII. században a romok fölé, a belső várfalhoz ragasztva ezután egy nagyméretű, vagy két kisebb ház épült. A feltárásokból ismert nyugati fal és a többszortatú keleti épület látható Joseph de Haüy 1687-es felmérésén is. A rajz felmérés szerint a nyugatabbi épület, vagy amenyiben eredetileg egységes építmény volt akkor a nagyobbik nyugati fele már nem állt, mindössze egyetlen fala látszott. E falak minden bizonnyal egy törökkori kaszárnyaépület, vagy lakóházak maradványai lehetnek.

A XVIII-XIX. században a területen álló összes épület pusztulása után a belső várfalat belülről megköpenyezték, és a várfal mögötti teraszt dél felé egy rézsűvel és a székesegyházzal párhuzamos támfallal határolták le.

23. Az Aranyos Mária kápolna rekonstruált alaprajza